

Presentació

Maria Teresa Miró i Alaix¹

El cicle de la Tribuna d'Arqueologia 2019-2020 va constar de setze conferències, de les disset programades inicialment, que es van poder seguir presencialment i en *streaming* fins al mes de març de 2020, moment a partir del qual es van emetre només en format digital a causa del confinament i les mesures sanitàries derivades de la COVID-19. Gràcies als esforços de l'Àrea TIC del Departament de Cultura, de les companyes de comunicació i del personal del Servei d'Arqueologia i Paleontologia es va poder finalitzar la programació mitjançant emissions de Zoom pel canal de YouTube de patrimoni.gencat, format que s'ha consolidat per a l'emissió dels vídeos. Com s'ha fet els darrers anys, la publicació serà en format digital, que es podrà baixar des del web tribunadarqueologia.blog.gencat.cat, on també es poden recuperar els vídeos de les conferències.

Les conferències presenten resultats d'intervencions, tant pel que fa a intervencions incloses en projectes de recerca com pel que fa a intervencions preventives, i mostren un ampli ventall d'intervencions realitzades arreu de Catalunya, en tots els períodes cronològics, des de la paleontologia fins a l'època contemporània. També, en la línia històrica del cicle, es van donar a conèixer els resultats de treballs sobre bioarqueologia, en aquest cas en un projecte a Creta, unes reflexions sobre la utilitat de la paleontologia aplicada al món actual i una conferència del Servei d'Arqueologia i Paleontologia sobre els entorns de protecció de les pintures rupestres de Catalunya.

El cicle es va iniciar amb aquesta conferència, amb la qual es volen mostrar diferents treballs propis del Servei. L'any 1998, la UNESCO va incloure en la Llista de Patrimoni Mundial l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica (ARAMPI). La Declaració afecta 757 jaciments peninsulars, 60 dels quals es localitzen a Catalunya. Els responsables de la gestió d'aquests béns inscrits en la llista han de complir un seguit d'obligacions per a la conservació i protecció del bé. El Servei d'Arqueologia i Paleontologia ha posat en marxa un pla de delimitació dels entorns de protecció dels conjunts amb pintures rupestres inclosos en la Llista de Patrimoni Mundial. Aquest projecte comprèn una actualització de la georeferenciació i de la informació documental

1. Cap del Servei de Patrimoni Arqueològic i Paleontològic.

disponible sobre cada conjunt, una definició dels entorns d'aquests jaciments declarats béns culturals d'interès nacional, així com la corresponent tramitació legal d'acord amb la Llei del patrimoni cultural català. En aquesta tribuna exposem els primers casos que s'han tramitat aquest 2019: Cova del Taller, Cabra Feixet i el conjunt de la Cova del Cingle, la Cova del Pi i la Cova del Ramat, localitzats a les Terres de l'Ebre.

Es va fer una xerrada sobre una intervenció paleontològica que va tractar sobre noves espècies de sauròpodes del cretaci superior al Pirineu. La primera resta òssia d'un dinosaure a Catalunya va ser un fèmur de sauròpode trobat l'any 1917 durant els treballs de construcció del pantà de Sant Antoni, a Talarn. Des de llavors s'han fet noves i grans troballes de jaciments d'ous i petjades de sauròpodes, però en els darrers anys nous ossos de titanosaures han aparegut als jaciments de Fumanya, Molí del Baró, Nerets o Orcau-1. Aquestes troballes ens mostren la gran diversitat d'espècies i mides d'aquests grans dinosaures i fan del Prepirineu català un punt especialment interessant per a l'estudi dels darrers titanosaures que van viure a Europa.

En la conferència sobre mobilitat logística neandertal des d'una perspectiva tafonòmica al nivell P de l'Abric Romaní (Capellades, Anoia) es va parlar sobre com s'estudien les estratègies de mobilitat dels grups de neandertal, mitjançant la caracterització i l'anàlisi de jaciments arqueològics, i tradicionalment amb la comparació amb els tipus d'assentaments de grups de caçadors recol·lectors actuals. El registre faunístic del nivell P de l'Abric Romaní és una font d'informació única per analitzar el comportament d'alimentació desenvolupat pels neandertals durant la MIS3. El conjunt es divideix en dos subnivells separats i ben definits: Pa i Pb. Mitjançant l'estudi tafonòmic de les restes i la seva distribució espacial, es van poder definir les característiques d'aquestes ocupacions humanes limitades en l'espai de la superfície de l'abric. Les anàlisis indiquen que les acumulacions són el resultat d'almenys dos tipus d'ocupació diferents: 1) Un campament residencial transitori durant parades curtes, centrat en l'explotació dels cérvols; 2) Un campament de caça / lloc intermediari de carnisseria per a la captura especialitzada de cavalls. La presència d'ocupacions centrades en l'oferta de recursos específics és típica de grups col·lectors. Els resultats de l'estudi zooarqueològic del nivell P caracteritzen els neandertals de l'Abric Romaní com a grups implicats en un sistema d'explotació del territori de mobilitat logística, i vinculen part dels seus desplaçaments en funció de la disponibilitat de grans ungulats.

Pel que fa a la prehistòria recent, es van tractar les ocupacions prehistòriques a l'àrea de Tavertet. La represa de la recerca arqueològica d'època prehistòrica a l'àrea del Cabrerès i vall de Sau, i més concretament a Tavertet (Osona), ha aportat informació inèdita de les dinàmiques d'ocupació de la vall mitjana del riu Ter. L'establiment d'una seqüència de neolític antic i mitjà a la Cova de les Pixarelles es considera una novetat, tant per la cronologia com per l'entitat de les restes. Així mateix, la revisió de l'àrea dolmènica i les noves intervencions a la Pineda de la Serra i al Dolmen de Sant Corneli posen de manifest tant la complexitat d'aquesta tipologia d'estructura funerària com el control territorial de les principals àrees. D'altra banda, l'assentament a l'aire lliure del Pla del Castell ha permès recuperar una estratigrafia que, fins al moment, s'inicia al bronze mitjà i final i que fa eclosió i es converteix en un poblat fortificat en el món ibèric ple. Si bé el poblat presenta nivells d'ocupació, les principals restes constructives corresponen a una fortificació amb estances adossades i un espai de circulació associat d'època ibèrica amb ocupacions puntuals posteriors, una d'elles emplaçada a inicis de l'antiguitat tardana.

També d'aquesta cronologia va tractar el Projecte Almenara 2015-2019: recerca i recuperació patrimonial d'una necròpolis tumulària de la primera edat del ferro (s. VIII-VI a. de la n. e.) (Almenara Alta, Agramunt, Urgell). La necròpolis tumulària d'Almenara, excavada per primera vegada per Joan Maluquer de Motes l'any 1968, va estar abandonada durant més de quaranta-cinc anys al llarg dels quals el deteriorament de les restes arqueològiques n'amenaçava la conservació. L'any 2015 va néixer el projecte Almenara, un programa de llarg abast concebut com una actuació integral que preveu l'excavació, la recerca, la difusió i la consolidació i restauració de les estruc-

tures arqueològiques del jaciment. Després de cinc campanyes d'excavació i dues de restauració, s'ha posat de manifest un gran potencial científic i patrimonial, amb novetats en relació amb l'arquitectura tumulària i el ritual funerari, l'extensió i l'organització del jaciment. La necròpolis aporta dades inèdites que complementen el registre conegut sobre les necròpolis de túmuls plans de la plana occidental catalana. Paral·lelament als treballs d'excavació i de recerca, el projecte Almenara no s'entén sense les intervencions de recuperació patrimonial. Entre aquestes accions destaquen, per sobre de tot, les actuacions de consolidació i restauració dels túmuls excavats, realitzades amb l'ajut econòmic del Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Aquests treballs fan visitable el jaciment i permeten presentar-lo al públic.

En la conferència sobre el jaciment de Vilardida (Alt Camp) es va tractar un ventall cronològic ampli: de l'hàbitat de l'ibèric final a la vil·la romana tardoantiga. Durant els darrers anys s'ha estat realitzant l'excavació arqueològica del jaciment de Vilardida, ubicat en el llogarret homònim, un nucli a cavall entre els municipis de Monferri i Vila-rodona, a la comarca de l'Alt Camp. La intervenció s'ha fet en el marc de la millora de la carretera C-51 al seu pas per aquestes poblacions, en una extensió propera al quilòmetre. L'indret ja havia estat localitzat a partir de diferents campanyes de prospeccions i sondejos, efectuades entre 1998 i 2011, però se'n desconeixia l'abast real. A partir de la delimitació iniciada l'abril de 2017 es van poder identificar quatre zones amb restes arqueològiques: d'est a oest, es tractava d'un camí, amb un origen que per la historiografia es podia remuntar a l'època romana; una necròpolis tardoantiga; un hàbitat ibèric amb continuïtat als primers segles altimperials i, finalment, les restes d'una vil·la tardoantiga. Les excavacions posteriors van determinar que els diferents sectors corresponien a un mateix assentament que des de les etapes ibèriques havia anat evolucionant al llarg del període romà. Finalment, la localització de dos enterraments dipositats seguint el ritual islàmic, relaciona l'hàbitat tardoromà amb els primers segles altmedievals.

Pel que fa al món romà es van fer tres conferències. La primera, sobre la vil·la romana de Can Ring (Besalú, la Garrotxa): un projecte de recerca global. L'any 2017 es reprenien els treballs arqueològics a la vil·la de Can Ring, situada als afores de Besalú. Fins aleshores el coneixement del jaciment es limitava a una única campanya d'excavació, aïllada i amb un registre vague, portada a terme el 1960. Les intervencions recents, concebudes com un projecte global, des de les prospeccions geofísiques fins a un registre integrat, han permès amb només tres anys (2017-2019) assolir una visió força aproximada de l'estructuració de la vil·la, de la qual s'ha excavat íntegrament una de les ales, formada per habitacions tant residencials com de treball quotidià, així com un edifici destinat a l'elaboració de vi, producte que aparentment centrava bona part de l'activitat econòmica del complex.

La segona, sobre l'excavació arqueològica al carrer de López Peláez, 1 de Tarragona (Tarragonès), que va aportar noves dades sobre l'ocupació suburbana de la ciutat de Tàrraco entre l'altimperi i la tardana antiguitat. Entre els anys 2016 i 2018 s'ha desenvolupat una excavació arqueològica en el solar ubicat al carrer de López Peláez, 1 de la ciutat de Tarragona, promociionada per l'empresa municipal SMHAUSA. Com a resultat, s'han identificat les restes d'un gran edifici de caràcter industrial d'època altimperial (segles I-II dC), situat molt a prop d'una de les principals entrades a la ciutat romana de Tàrraco. Així mateix, la intervenció ha identificat evidències d'ocupació corresponents a època tardoantiga (segles III-V dC). Aquest és el cas de diversos sepulcres en inhumació i una galeria de captació d'aigües subterrànies. D'altra banda, cal destacar la troballa excepcional de dos *fulcra* en bronze que representen dos caps de mula que formarien part d'un llit de banquet romà.

I la tercera, sobre la intervenció al lateral de la C-31, a Badalona, que va proporcionar noves evidències de l'extensió del límit nord de la ciutat de Baetulo. Entre els mesos de setembre de 2016 i abril de 2017 es va dur a terme una intervenció arqueològica de gran envergadura vinculada a les obres de construcció del lateral nord de l'autopista C-31 al seu pas per Badalona, dins l'espai

protegit BCIN ciutat romana de Baetulo. La intervenció suposà el descobriment de noves restes pertanyents a la trama urbana de la ciutat de Baetulo, fora del límit nord de l'actual planta de la ciutat romana que, a la llum de les noves evidències, caldrà revisar. Les restes pertanyien, d'una banda, a una zona agrícola dedicada al conreu de vinya fora del límit est de la ciutat, on es documentaren més de 200 *alvei* ben disposats en diferents carrers. D'altra banda, ja dins dels límits del *pomerium*, s'exhumaren un edifici singular per la seva orientació, que difereix de l'ordenació de la ciutat, i tota una *insula* delimitada pel *cardo maximus* i per un *cardo minor* que feia de límit oest de la ciutat. Les estances documentades, que patiren diferents reformes entre el segle I a. de la n. e. i II d. de la n. e., pertanyen tant a espais de treball i transformació (magatzems i dos forns, possiblement, de pa), com d'habitatge i representació, alguns dels quals decorats amb diferents solucions sumptuàries: mosaics, opus signinum decorat i opus sectile.

La conferència sobre els Altimiris a Santa Cecília dels Altimiris ens va presentar uns horitzons cronològics i dades interpretatives d'una comunitat monàstica de la primerenca edat mitjana (s. v-ix) (Projecte Muntanya Viva, 2018-2021). Les darreres campanyes arqueològiques portades a terme en el jaciment dels Altimiris ens han permès definir uns horitzons cronològics força precisos a partir de l'estudi de produccions ceràmiques contextualitzades en diferents unitats estratigràfiques. D'aquesta manera hem detectat diverses fases entre les quals destaquen les que situem en els segles VI-VII, moment de màxima activitat i ocupació. Així mateix, la proposta interpretativa que ens ha portat a identificar aquest jaciment com un monestir fundat dins del període visigot, s'ha anat reforçant a partir de la descoberta de nous espais i materials. D'aquí que assumim l'hagiotopònim de Santa Cecília com a nom identificador d'aquest indret.

D'època medieval hi ha tres conferències. Una, sobre el conjunt medieval de les Guixeres de Súria, on s'exposen quinze anys d'intervencions arqueològiques. El que va començar amb l'excavació del mas medieval de la Vilella Vella, continuà amb l'objectiu de localitzar l'església de Sant Pere del Puig, esmentada en la documentació. Amb els anys, al voltant d'aquesta església d'origen preromànic, també s'ha localitzat la Torre del Puig de Sant Pere, que destaca per la seva particular tècnica constructiva. La singular geologia de la zona, amb grans afloraments de pedra de guix de fàcil extracció, segurament en va facilitar l'assentament, vinculat a l'explotació d'aquest mineral. Tot sembla indicar que el conjunt fou el primer nucli habitat del municipi, abans que la població es traslladés definitivament a la seva ubicació actual.

Una segona, sobre el castell de Canals, que presenta noves aportacions arqueològiques als orígens de Valldoreix. El castell de Canals està ubicat dins l'àmbit administratiu de l'entitat municipal descentralitzada de Valldoreix, al municipi de Sant Cugat del Vallès. Les últimes intervencions realitzades al castell de Canals han posat en valor les restes d'un edifici romànic, de planta rectangular, construït possiblement cap al segle XII, que va ser habitat fins al segle XV. Hem pogut constatar que el castell està format per un conjunt d'edificacions que s'articulaven des d'un pati interior que donava accés als diferents espais que el componien. Les primeres notícies documentals que es conserven del castell estan datades al segle XI. Va ser propietat d'una família que va prendre el nom de Canals com a propi i que l'any 1160 va jurar fidelitat al comte rei Ramon Berenguer IV. A mitjan segle XIII van aconseguir la jurisdicció sobre la fortalesa i el terme de Canals del rei Jaume I, i l'any 1306 va passar a ser propietat de l'abat del monestir de Sant Cugat.

I una tercera, sobre intervencions arqueològiques al Raval de Montblanc. En els darrers anys, l'Ajuntament de Montblanc, amb l'objectiu de revitalitzar el sector nord del barri antic, està portant a terme una sèrie d'obres de millora en aquesta zona, coneguda com el Raval. Algunes d'aquestes intervencions han portat aparellada una recerca arqueològica que és la que presentem en aquesta Tribuna. Es coneix com a Raval el petit nucli de poblament sorgit fora del nucli emmurallat de Montblanc i a banda i banda del camí ral que porta a la població, en el tram comprès entre el pont medieval que travessa el riu Francolí i la muralla. En aquest tram del camí se situa

l'hospital de Santa Magdalena. Aquest sector, proper al riu, i travessat per diverses séquies, va ser històricament un espai de caràcter industrial, amb presència de molins i adoberies. Les intervencions dutes a terme aquests anys han permès estudiar un dels elements monumentals més importants d'aquesta zona: el pont vell, així com l'evolució de la trama urbana del seu entorn més immediat, avui desapareguda. En el mateix context s'han pogut documentar també les restes d'una de les antigues adoberies, així com un molí hidràulic d'oli amb dues premses de lliura, d'origen medieval i en ús fins al darrer terç del segle XIX.

Pel que fa a l'època contemporània, es va fer una conferència sobre la Guerra Civil amb els resultats de les intervencions a Pernafeites (Miravet, Ribera d'Ebre) i Cementiri Vell (el Soleràs, Garrigues), on es van explicar dos casos de fosses de la Guerra Civil associades a hospitals. L'excavació arqueològica de les fosses de la Guerra Civil de Pernafeites (Miravet, Ribera d'Ebre) i del Cementiri Vell (el Soleràs, Garrigues), duta a terme en el marc del pla d'actuacions en fosses de desapareguts durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, promogut pel Departament de Justícia de la Generalitat, ha permès recuperar les restes de 226 individus en dos dels múltiples nodes de la xarxa d'evacuació i tractament de ferits durant el període que aniria entre la batalla de l'Ebre i la batalla del Segre. A més de les restes humanes —que s'estan estudiant i analitzant per permetre la seva identificació i retorn a les famílies—, l'excavació ha permès recuperar evidències materials dels traumatismes i dels tractaments mèdics i quirúrgics amb què es va intentar salvar-los la vida, així com dels objectes personals dels soldats i restes dels seus uniformes i de la seva impedimenta.

Pel que fa a la bioarqueologia, es va tractar sobre la gestió de recursos a l'est de Creta amb noves aproximacions a l'arqueologia minoica. La producció agrícola excedentària i l'economia de subsistència han estat al centre dels debats sobre el desenvolupament de la complexitat social en la societat minoica. Un nou programa d'investigació, centrat en la ciutat minoica de Palaikastro, ha proporcionat noves dades i idees sobre aquest debat. El projecte va combinar un mostreig sistemàtic in situ amb anàlisis paleoambientals i geoarqueològiques al voltant de la ciutat, i una prospecció arqueològica dissenyada específicament per investigar la gestió de recursos vegetals i animals. Aquest enfocament holístic ha proporcionat informació única sobre l'organització socioeconòmica minoica. Els resultats mostren un sistema integrat d'agricultura, arboricultura, ramaderia, pesca i producció urbana, gestionat amb estratègies complexes arrelades en la història del paisatge cultural de la zona. Aquest sistema va facilitar el posicionament de la ciutat en xarxes econòmiques de llarga distància i va condicionar la desaparició de la mateixa ciutat. Els resultats rebaten teories anteriors sobre el desenvolupament de les societats palatines.

Finalment, destaquem la xerrada «L'aplicació dels fòssils a la crisi ecològica actual: som a la sisena extinció massiva de la Terra?» Molts científics alerten del moment que pateix la biosfera actualment i el comparen amb altres moments crítics de la història de la Terra. Què en sabem d'altres episodis d'extinció massiva en el passat? És de tots conegut que l'extinció i l'evolució dels organismes són processos naturals, i fins a cert punt inevitables. Així doncs, com és, de greu, la situació actual? La paleontologia proporciona una visió temporal que permet calibrar la magnitud de l'episodi actual de pèrdua de biodiversitat.

La conferència «L'aqüeducte romà de Bàrcino abans d'entrar a ciutat. Carrer de les Magdalenes i plaça del Vuit de Març» no es va poder dur a terme a causa de problemes derivats de la COVID-19.